

que, per tant, deu ser manlleu del llatí o del romànic; i caldria una desordenada fantasia per imaginar una aplicació del nom d'un porc a una bestiola tan incongruent com el grill. És clar que γρύλος és una onomatopeia del grunyit del bacó —cf. gr. γρύζω 'jo grunyo' i γρῦ 'grunyit'—, i salta als ulls que *grillus* és una excel·lent imitació del cant del grill, però això és tot el que aquests dos mots tenen de comú.

El caràcter onomatopèic es nota també pel fet que les llengües romàniques discrepen entre elles o titubeen en el tractament de la í: les unes suposen una base amb ĩ o ĩ̄, la majoria tenen ĩ tancada per al nom de l'insecte, i bastantes tenen l'un timbre i l'altre segons les accs.: com a nom de l'insecte hi ha allò en el roms. *grel* (també *gréer* o *grier*); i hi ha un tipus *grel* almenys a la major part dels parlars occitans, car és *gréu* en provençal i en parlars del Perigort (Chastanet, *TdF*), i *grel* s'estén per tot el Lenguadoc occidental, des de l'Arieja fins al Cantal i la Dordonha; però d'altra banda *gril* (o *grilb*, *grit*) és la forma del nom de l'insecte a la resta de les terres d'Oc. I els dos tipus, *gril*- i *grel*-, coexisteixen, repartits entre les dues accs. cabdals del mot, no sols en cat. (com veurem), també en gallego-portuguès, i en molts parlars d'Occitània i d'Itàlia. I notem també que la ĩ tancada, que està a la base d'aquells parlars, no devia ser una ĩ llarga, car si ho hagués estat hauria causat la simplificació de la LL en català, com VILLA > *vila*, MILLE > *mil*, ANGUILLA > *anguila*, ARGILLA > *argila*, STĒLLA > *estela* etc.

Ara bé aquesta anomalia i la ja al·ludida de la -yl es poden explicar conjuntament per una mateixa causa. Aqueixa -yl ha de venir de -LĪ-, i de fet també suposen una variant amb -LĪ- el fr. *gril*, la variant oc. ant. *grilb*, *grelb*, l'alt-engad. *grigl* i diverses formes dialectals italianes: del Piemont, Belluno, Arezzo i Laci. Aqueixa base es pot explicar per l'extraordinària freqüència de l'ús del plural GRILLI, comparem oc. ant. *aquilh*, *cabelh*, mall. *cabei* CAPILLI etc. El duplicat vocàlic *grill/grell(o)* es repeteix en el cas de 'germen' (o bocí de fruit). Però s'observa que en aquest sentit la *e* té més extensió i la forma de la consonant llavors correspon a -LL- i no pas a -LĪ-: així el mall. *grell* 'germen' s'oposa a *grí(y)* 'insecte'.

Hem de creure que les dues discrepàncies fonètiques s'expliquen conjuntament: per la ĩ del plural, que a part de palatalitzar la -L- tancava la ĩ tònica per metafoia, cf. l'oc. ant. *aquilh* 'aquells' i formes pronominals semblants. I és que en el sentit de 'germen' el mot ja no s'emprava tant en plural com referint-se als grills i a llur cant, que generalment es percep com el d'una pluralitat: d'aquí que en aquell cas no hi vagi haver palatalització ni metafoia, tot i que la consciència de la unitat dels dos mots, va poder fer que en alguns punts hi hagués generalització en un sentit o bé en l'altre.

Grills com a nom de l'encadenament d'un pres és el nom castellà (*grillos*) i degué ser-ho en alguna fase arcaica i pre-literària del català, però no es troba ja en la nostra llengua (dada única: «grills: grillos prisión de pies», Sanelo, 86v2, d'escassa seguretat), on el de-

rivat *grillons* apareix generalment, i ja des del S. XIV: l'endemà de la gran victòria de 1287, la Batalla dels Comtes, Roger de Llúria «féu metre los comtes e-ls barons e-l castell de Matagrifó, e féu-los ben ferrar ab bons *grillons*, e hi ordoná bones guardes; e-ls cavallers --- axí mateix, que esteguessen ben ferrats e ben guardats ---» (§ 105, Casac. III, 32.7); «Desert d'amics, de béns e de senyor, / en estrany loc y en estrany' encontrada / --- / e soy guardats en dos ferrats e pres / --- / Eu ai vist temps que no-m plasia res! / Ara-m content d'açò que-m fa tristura / e los *grillons*, leuger, ara preu més / qu'en lo passat la bella brodadura», Jordi de Sant Jordi; «murmuren contra mi: ¿deig-los açotar ne metre en cadena ne en *grillons*?», *Ll. d'Ajustaments* (S. xv) de la Bibl. Univ. Bna., 61; i el *DAG*. en dóna bastantes cites de tot el S. xv.

«Qui vol guardar / tal bestiar [dones] / no hi basten cans, / murat castell, / loba, pastell, / rexa, *grilló* / ---», JRoig (*Spill*, 8493); «les dites presó, cadenes, *grillons* e sep», doc. de c. 1573 del castell de Benissa, que lleigejo allà a casa de la vila (1963); un de la SdUrg. parla de «càrcer --- *grillons* ---», a. 1585 (Ca. Candi, *MiscHiCat.* II, 81); «*grillons*, presó dels peus», Busa-N. (D-I-3); «g.: compes», «la --- epidermis --- per sobrat treball, calor, fret, presó, sep, *grillons* o altre accident, se lleva ---», OPou (*TbPu.*, 18, 275). Ha seguit en ús en la cançó popular: «a mi no'm pesan *grillons* / ni tampoc cadenas malas, / a mi 'm pesa, en els quinz' anys, / 'vè quedat sens pare y mare» (MilàF, *Romlo.*, 109.4, recollit a Argenton) i en la Renaix. (Verdaguer, *Canigó* VII); i moltes aplicacions secundàries en *AlcM*. Mentre que *grillets* [Lab. 1839] ha restat amb accs. molt més limitades i especials («espècie de forqueta de ferro que assegura la barra en lo maurador dels fideuers», Lab.), «arco de hierro con un pasador por detrás, el cual se pone a los presidiarios en la garganta del pie» (*DBal.*, Lab. 1839); i alguna més (*AlcM*).

Per al cast. *grillos* [1340], veg. *DCEC*; en portuguès [*grilbão*, 1567; *ASNSL* cxxvi, 427]; en general en les altres llengües germanes s'ha imposat també un derivat paral·lel al català (alguna excepció port. i it. sembla castellanisme): oc. ant. *grilbon*, *grelhon* (fi segle XII: Peire Vidal, Gavaldà etc.: i per al detall semàntic, veg. la nota 5 del *DCEC*); fr. ant. i mj. *gresillons*, però també *grillons* en fr. (ja en Villon, i veg. per als detalls, *DCEC*, nota 6, i rv, 1018b50ss.). D'ací els derivats: *engrillonar* [c. 1680, pseudo-Boades, *DBal.*], que és també de les llengües veïnes (fr. *engrilloné*, ja en Villon, *Test.*, 132); arag. *engrillonar* [S. XVI, probablement manllevat del català] els germans de Josep avisen al comprador: «nosotros t'avisamos que --- no lo lleves sino *engrillonado* y encadenado» (*Leyenda de José*, RABM, 1902, 301). Més rars *grillonar*; *agrillonar*, *-nament*, *-nador*; *desengrillonar*. *Desengrilletar*.

Grills i *grillons* amb aquest significat s'expliquen per una comparació del soroll que fa el pres en avançar penosament carregat de ferros, amb el so agut, penetrant i quasi metàl·lic que fa l'insecte, cf. *DCEC* II,